ARAB TILIDA NOQIS FE’LLARNING BUYRUQ MAYLI.

Buyruq mayli.

"Buyruq mayli" deb fe'llarning buyruq, iltimos, nasixat, ruxsat ma'nolarini anglatadigan maxsus shakliga aytiladi. Buyruq maylidagi fe'l asosan 2-shaxsga nisbatan beriladi va buyruq, iltimos ma'nolarini bildiradi. 1- va 3- shaxslarda xohish, istak ma'nolarini bildiradi. Imperativ, ya'ni buyruq mayli arab tilida الأمر deb yuritiladi va 2-shaxs shart maylidan prefiksni, ya'ni تَ old qo'shimchasini tushirib qoldirish orqali hosil qilinadi. Ikki undoshning yonma-yon kelib qolishini bartaraf etish uchun vaslali hamza imperativ boshiga qo'yiladi.

Buyruq maylining hosil bo'lishi.

مَسَحَ←يَمْسَحُ←تَمْسَحُ←تَمْسَحْ←مْسَحْ←ٱمسَحْ
بَلَغَ←يَبْلُغُ←تَبْلُغُ←تَبْلُغْ←بْلُغْ←ٱبْلُغْ
رَفَضَ←يَرْفِضُ←تَرْفِضُ←تَرْفِضْ←رْفِضْ←ٱرْفِضْ

Buyruq maylidagi fe'l gapning boshida kelsa yoki alohida olingan so'z bo'lsa,vaslali hamza harakat bilan o'qiladi. Bunda vaslali hamzaning harakati fe'lning 2-o'zak undoshi harakatiga bog'liqdir.Agar 2-o'zak undoshining harakati ـُ bo'lsa, vaslali hamza ham ـُ o'qiladi:

بْلُغْ←أُبْلُغْ -yetib ol

Agar fe'ldagi 2-o'zak undoshining harakati ـَ yoki ـِ bo'lsa, vaslali hamza ـِ harakatini oladi:

ٱمْسَحْ←إِمْسَحْ -art‘ ٱرْفَضْ←إِرْفَضْ -rad qil

Ikkinchi shaxs buyruq mayli son va jinsda quyidagicha tuslanadi:

Jins	Birlik	Ikkilik	Ko’plik
muzakkar	إِمْسَحْ	إِمسَحَا	إِمْسَحُوا
muannas	◌ِإمْسَحِي	إِمسَحَا	إ◌ِمْسَحْنَ

Buyruq maylining 1- va 3- shaxslari shu shaxsdagi fe’lning shart mayli oldiga لِ yuklamasini qo’yish bilan hosil qilinadi. Demak, buyruq mayli shaxs-sonda quyidagicha tuslanadi:

Shaxs	Jins	Birlik	Ikkilik	Ko’plik
1		لأفْعَ◌ُ◌ِلْ		لِنَفْعَ◌ُ◌ِلْ
2	muzakkar	ٱفْعُ◌َ◌ِلْ	ٱفْعُ◌َ◌ِلا	ٱفْعَ◌ِ◌ُلُو
	muannas	ٱفْعُ◌َ◌ِلِي	ٱفْعُ◌َ◌ِلا	ٱفْعَ◌ِ◌ُلْنَ
3	muzakkar	لِيَفْعُ◌َ◌ِلْ	لِيَفْعُ◌ِ◌َلا	لِيَفْعِ◌َ◌ُلُو
	muannas	لِتَفْعُ◌َ◌ِلْ	لِتَفْعُ◌ِ◌َلا	لِيَفْعِ◌َ◌ُلْنَ

Hamma shaxslar uchun buyruq maylining inkor shakli shart mayli oldiga لا yuklamasini qo'yish bilan hosil qilinadi. Masalan:

ular (mz) rad etmasinlar–لا يَرْفِضُوا

biz yetmaylik – لا نَبْلُغْ

To'g'ri fe'llarning hosila boblaridan buyruq mayli yuqorida aytib o'tilgan qonun-qoidalar asosida yasaladi.

To’g’ri fe’llar hosila boblarining buyruq mayli.

Bob	Buyruq mayli	Shart mayli	2-shaxs hoz.-kelasi zamoni	Hozirgi-kelasi zamon	O’tgan zamon
2-bob	فَعِّلْ	تُفَعِّلْ	تُفَعِّلُ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
3-bob	فَاعِلْ	تُفَاعِلْ	تُفَاعِلُ	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
4-bob	أَفْعِلْ	تُفْعِلْ	تُفْعِلُ	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ
5-bob	تَفَعَّلْ	تَتَفَعَّلْ	تَتَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ
6-bob	تَفَاعَلْ	تَتَفَاعَلْ	تَتَفَاعَلُ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ
7-bob	ٱنْفَعِلْ	تَنْفَعِلْ	تَنْفَعِلُ	يَنْفَعِلُ	ٱنْفَعَلَ
8-bob	ٱفْتَعِلْ	تَفْتَعِلْ	تَفْتَعِلُ	يَفْتَعِلُ	ٱفْتَعَلَ
9-bob	ٱفْعَلِلْ	تَفْعَلِلْ	تَفْعَلُّ	يَفْعَلُّ	ٱفْعَلَّ
10-bob	ٱسْتَفْعِلْ	تَسْتَفْعِلْ	تَسْتَفْعِلُ	يَسْتَفْعِلُ	ٱسْتَفْعَلَ

Noqis fe’llar.

Uchinchi o’zak undoshi و –”v” yoki ى –”y” kabi zaif undoshlardan iborat bo’lgan fe’llar noqis fe’llar deyiladi.Noqis fe’llarning 3 turi mavjud:

1. Hozirgi–kelasi zamonda o’rta o’zak harakati ـُ bo’lgan fe’llar:

chaqirmoq-(د ع و) دَعَا–يَدْعُو

2. Hozirgi–kelasi zamonda o’rta o’zak harakati ـِ bo’lgan fe’llar:

otmoq-(ر م ي) رَمَى–يَرْمِي

3. Hozirgi–kelasi zamonda o’rta o’zak harakati ـَ bo’lgan fe’lar:

uchratmoq- لَقِيَ◌َ◌َ◌َ◌َ–يَلْقَي

Noqis fe’llarning xususiyatlari:

1. 3–shaxs birlik mz. shaklida 3–o’zak undosh ي –”y” bo’lsa, alif maqsura bilan, و –”v” bo’lsa, ا (alif) bilan yoziladi.
2. Noqis fe’llarning hozirgi–kelasi zamonida 2–o’zak undoshining harakati -ُ yoki -ِ bo’lsa, fe’l oxiridagi **“–iyu”** tovush birikmasi **“–ii”**ga, **“–uvu”** tovush birikmasi **“–uu”**ga o’zgaradi.
3. Noqis fe’llarning shart maylidagi o’ziga xoslik shuki, fe’l oxiridagi cho’ziq unli qisqaga o’zgaradi.
4. Noqis fe’llarning buyruq mayli fe’l tiplariga bog’liq holda bo’ladi.

(i) رَمَي – tipidagi fe’llar

Buyruq mayli		Shart mayli	Hozirgi-kelasi zamon	O’tgan zamon
ٱرْمِ	رْمِ	تَرْمِ	تَرْمِي	رَمَيْتَ
[irmi]	[rmi]	[tarmi]	[tarmii]	[ramayta]
ٱرْمِي	رْمِي	تَرْمِي	تَرْمِينَ	رَمَيْتِ
[irmii]	[rmii]	[tarmii]	[tarmiina]	[ramayti]
ٱرْمِيَا	رْمِيَا	تَرْمِيَا	تَرْمِيَانِ	رَمَيْتُمَا
[irmiyaa]	[rmiyaa]	[tarmiyaa]	[tarmiyaani]	[ramaytumaa]
ٱرْمُوا	رْمُو	تَرْمُو	تَرْمُونَ	رَمَيْتُمْ
[irmuu]	[rmuu]	[tarmuu]	[tarmuuna]	[ramaytum]
ٱرْمِينَ	رْمِينَ	تَرْمِينَ	تَرْمِينَ	رَمَيْتُنَّ
[irmiina]	[rmiina]	[tarmiina]	[tarmiina]	[ramaytunna]

Noqis fe’llarning buyruq mayli.

(u) دَعَا –tipidagi fe’llar

Buyruq mayli		Shart mayli	Hozirgi–kelasi zamon	O’tgan zamon
اُدْعُ	دْعُ	تَدْعُ	تَدْعُو	دَعَوْتَ
[ud’u]	[d’u]	[tad’u]	[tad’uu]	[da’avta]
اُدْعِي	دْعِي	تَدْعِي	تَدْعِينَ	دَعَوْتِ
[ud’ii]	[d’ii]	[tad’ii]	[tad’iina]	[da’avti]
اُدْعُوَا	دْعُوَا	تَدْعُوَا	تَدْعُوَانِ	دَعَوْتُمَا
[ud’uvaa]	[d’uvaa]	[tad’uvaa]	[tad’uvaani]	[da’avtumaa]
اُدْعُوا	دْعُو	تَدْعُو	تَدْعُونَ	دَعَوْتُمْ
[ud’uu]	[d’uu]	[tad’uu]	[tad’uuna]	[da’avtum]
اُدْعِينَ	دْعِينَ	تَدْعِينَ	تَدْعِينَ	دَعَوْتُنَّ
[ud’iina]	[d’iina]	[tad’iina]	[tad’iina]	[da’avtunna]

(a) لَقِ◌يَ – tipidagi fe'llar

Buyruq mayli		Shart mayli	Hozirgi-kelasi zamon	O'tgan zamon
اَلْقَ	لْقَ	تَلْقَ	تَلْقَي	لَقِيتَ
[ilqa]	[iqa]	[talqa]	[talqaa]	[laqiita]
اَلْقَيْ	لَقَيْ	تَلْقَيْ	تَلْقَيْنَ	لَقِيتِ
[ilqay]	[lqay]	[talqay]	[talqayna]	[laqiiti]
اَلْقَيَا	لْقَيَا	تَلْقَيَا	تَلْقَيَانِ	لَ◌قِيتُمَا
[ilqayaa]	[lqayaa]	[talqayaa]	[talqayaani]	[laqiituma]
اَلْ◌َقَوْا	لْقَوْ	تَلْقَوْ	تَلْقَوْنَ	لَقِيتُمْ
[ilqav]	[lqav]	[talqav]	[talqavna]	[laqiitum]
اَلْقَيْنَ	لْقَيْنَ	تَلْقَيْنَ	تَلْقَيْنَ	لَقِيتُنَّ
[ilqayna]	[lqayna]	[talqayna]	[talqayna]	[laqitunna]

Noqis fe’llar hosila boblarining buyruq mayli.

	2-bob دَنَّي	
دَنِّ	دَنِّيَا	دَنُّوا
دَنِّي		دَنِّينَ
	3-bob غَالَي	
غَالِ	غَالِيَا	غَالُوا
غَالِي		غَالِينَ
	4-bob أَسْقَي	
أَسْقِ	أَسْقِيَا	أَسْقُوا
أَسْقِي		أَسْقِينَ
	5-bob تَبَنَّي	
تَبَنَّ	تَبَنَّيَا	تَبَنَّوْا
تَبَنَّيْ		تَبَنَّيْنَ

<table>
<tr><th colspan="3">تَحَاجَي 6-bob</th></tr>
<tr><td>تَحَاجَ</td><td rowspan="2">تَحَاجَيَا</td><td>تَحَاجَوْا</td></tr>
<tr><td>تَحَاجَيْ</td><td>تَحَاجَيْنَ</td></tr>
<tr><th colspan="3">ٱنْقَضَي 7-bob</th></tr>
<tr><td>ٱنْقَضِ</td><td rowspan="2">ٱنْقَضِيَا</td><td>ٱنْقَضُوا</td></tr>
<tr><td>ٱنْقَضِي</td><td>ٱنْقَضِينَ</td></tr>
<tr><th colspan="3">ٱرْتَدَي 8-bob</th></tr>
<tr><td>ٱرْتَدِ</td><td rowspan="2">ٱرْتَدِيَا</td><td>ٱرْتَدُوا</td></tr>
<tr><td>ٱرْتَدِي</td><td>ٱرْتَدِينَ</td></tr>
<tr><th colspan="3">ٱسْتَشْفَي 10-bob</th></tr>
<tr><td>ٱسْتَشْفِ</td><td rowspan="2">ٱسْتَشْفِيَا</td><td>ٱسْتَشْفُوا</td></tr>
<tr><td>ٱسْتَشْفِي</td><td>ٱسْتَشْفِينَ</td></tr>
</table>

E’TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT!!!